

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

Природничо-географічний факультет
Кафедра загальної та регіональної географії

ПРОГРАМА
ВИРОБНИЧОЇ (НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ) ПРАКТИКИ

Галузь знань: 10 Природничі науки

Спеціальність: 106 Географія

Назва освітньої програми: Географія

Рівень вищої освіти: другий (магістерський)

Ступінь вищої освіти: магістр

Факультет: природничо-географічний

Розробник: Корнус Олеся Григорівна кандидат географічних наук, доцент,
завідувач кафедри загальної та регіональної географії

Робоча програма розглянута на засіданні кафедри загальної та регіональної
географії

Протокол № 1 від “29” серпня 2019 р.

Завідувач кафедри
загальної та регіональної географії

Корнус О.Г., к.г.н., доцент

Опис виробничої (науково-дослідної) практики

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 9	Галузь знань <u>10 Природничі науки</u> (шифр і назва)	Обов'язкова	
	Спеціальність (професійне спрямування): <u>106 Географія</u>	Рік підготовки:	
		2-й	2-й
Загальна кількість годин – 270		Семестр	
		3-й	3-й
	Освітній ступінь: магістр	Лекції	
		год.	год.
		Практичні, семінарські	
		год.	год.
		Лабораторні	
		год.	год.
		Самостійна робота	
		270 год.	270 год.
		Консультації:	
год.	год.		
Вид контролю: залік			

ВСТУП

Професійна підготовка майбутнього географа здійснюється в процесі навчальної діяльності, важливою частиною якої є виробнича (науково-дослідна) практика, яка забезпечує інтеграцію знань та практику їх застосування. Діяльність магістрантів у період практики є аналогом професійної діяльності. Виробнича (науково-дослідна) практика проводиться в умовах, максимально наближених до майбутньої професійної діяльності.

Виробнича (науково-дослідна) практика проводиться для магістрантів 2 року навчання у 3 семестрі.

Мета виробничої (науково-дослідної) практики: закріплення на практиці теоретичних знань, отриманих магістрантами за час навчання, оволодіння сучасними методами, формами організації праці в галузі їхньої майбутньої професії, набуття й удосконалення практичних навичок і умінь за спеціальністю, формування на базі одержаних у вищому навчальному закладі знань, професійних умінь і навичок для прийняття самостійних рішень під час конкретної роботи в реальних умовах, формування та розвиток у магістрантів професійного вміння приймати самостійні рішення у ході виробничого процесу, виховання потреби систематично поновлювати свої знання та творчо їх застосовувати у практичній діяльності.

Основні завдання виробничої (науково-дослідної) практики:

- закріплення та поглиблення теоретичних знань, отриманих магістрантами у процесі аудиторного вивчення дисциплін географічного змісту;
- формування у магістрантів професійних умінь та навичок проведення науково-дослідної діяльності, застосування на практиці методології та методів географічних досліджень;
- вивчення організаційної структури підприємств чи установи та знайомство у безпосередніх умовах з виробничим процесом і технологічним циклом виробництва, відпрацювання вмінь і навичок зі спеціальності;
- ознайомлення зі звітними та іншими інформаційними документами про діяльність підприємства (установи);
- ознайомлення з характером, змістом та умовами безпосередньої роботи за фахом;
- одержання досвіду вирішення практичних задач, що вимагають застосування професійних знань і вмінь фахівця;
- проведення необхідних спостережень (анкетування, опитування) та експериментів, первинної обробка статистичних даних;
- апробація на практиці набутих професійних компетентностей;
- виконання конкретного обсягу роботи на робочому місці з метою закріплення професійних навичок;
- акумулювання й аналіз матеріалів для підготовки магістерської роботи, проведення досліджень у рамках студентської науково-дослідної роботи;
- адаптування до умов реального виробництва.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні оволодіти наступними **програмними компетентностями**:

Здатність навчатися протягом усього життя в контексті неперервної фахової підготовки і соціального життя, вдосконалювати й розвивати свій інтелектуальний і загальнокультурний рівень з високим рівнем самостійності **(ЗК-1)**;

Здатність сумлінно виконувати професійні обов'язки, дотримуватися принципів етики науковця та викладача **(ЗК-3)**;

Здатність здійснювати аналіз, синтез, оцінювання ситуацію та/або завдання з метою виявляти шляхи для їх розв'язування та випрацювати відповідні рішення **(ЗК-5)**;

Здатність ухвалювати оптимальні управлінські рішення; сприймати, аналізувати й реалізовувати управлінські інновації в професійній діяльності **(ЗК-6)**;

Здатність усвідомлювати соціальну значущість своєї майбутньої професії, бути нетерпимим до корупційної поведінки, поважно ставиться до права й закону, володіти достатнім рівнем професійної правосвідомості **(ЗК-7)**;

Здатність ефективно формувати комунікаційну стратегію, мати навички роботи в команді, цінувати та толерантно сприймати різноманітність думок та мультикультурність **(ЗК-8)**.

Здатність формулювати, аналізувати та синтезувати рішення наукових проблем на абстрактному рівні шляхом декомпозиції їх на складові із застосування географічних знань, готовність постійно оновлювати та накопичувати власні знання з природничої та суспільної географії **(ФК-2)**.

Здатність будувати відповідні моделі природних та суспільних географічних явищ, досліджувати їх для отримання нових висновків та поглиблення розуміння природи **(ФК-3)**.

Здатність працювати з різними типами географічних даних (текстовими, картографічними, графічними, числовими тощо), впроваджувати та використовувати комп'ютерні програми для роботи з ними **(ФК-4)**.

Здатність комунікувати з колегами у галузі географії щодо наукових досягнень як на загальному рівні, так і на рівні спеціалістів, здатність робити усні та письмові звіти, обговорювати наукові теми рідною та англійською мовою **(ФК-5)**.

Здатність вирішувати наукові задачі у галузі географії, вибирати належні напрями і методи для їх розв'язку, беручи до уваги наявні ресурси **(ФК-7)**.

Здатність сприймати новоздобуті знання з природничої та суспільної географії й інтегрувати їх із уже наявними. Здатність зорієнтуватися в певній вузькій області географії, яка лежить поза межами вибраної спеціальності **(ФК-8)**.

Здатність ефективно використовувати на практиці різні теорії в області комунікації та управлінні наукою та в області ділового адміністрування.

Здатність аналізувати та формулювати висновки для різних типів складних управлінських задач у наукових установах **(ФК-10)**.

Здатність враховувати специфіку професійної діяльності при створенні і використанні географічних, картографічних творів загального та спеціального змісту: навчальних, тематичних тощо **(ФК-11)**.

Здатність використовувати професійні знання з фізичної, економічної та суспільної географії у процесі комплексного вивчення територій та застосовувати їх у життєвих ситуаціях **(ФК-12)**.

Результати програмного навчання:

Вміти застосувати навички дослідницької діяльності у вивченні природних і суспільних географічних об'єктів і явищ, психолого-педагогічних процесів, окремої особистості, у вирішенні важливих професійних проблем. Формулювати нові гіпотези та наукові задачі в області географії, застосовувати сучасні наукові методи та інформаційно-комунікаційні технології дослідження **(ПРН-3)**.

Володіти основами іноземних мов на рівні, необхідному для роботи з науковою та навчально-методичною літературою зі спеціальності, використовувати іноземну мову, мати практичні навички ділового професійного спілкування. Демонструвати вміння укладати ділові документи іноземною мовою. Використовувати навички наукової діяльності в міжнародному контексті **(ПРН-4)**.

Інтерпретувати теоретичні і фактологічні знання про територіальні аспекти політичної сфери суспільного життя. Визначати вплив політичних чинників на стан довкілля, розвиток і розміщення економічних та інших об'єктів. Прогнозувати електоральну поведінку населення. Досліджувати проблеми, що виникають під час боротьби за контроль над геопростором **(ПРН-9)**.

Вміти використовувати професійні знання з географії у процесі комплексного вивчення територій та застосовувати їх у життєвих ситуаціях. Давати характеристику географічного об'єкта чи явища, об'єктивно оцінювати події, що відбуваються в галузі природничої і суспільної географії **(ПРН-10)**.

Застосовувати навички, сформовані під час науково-дослідницької практики, у планувальних та проектних дослідженнях, зокрема у районному плануванні, розробці генеральних схем територій **(ПРН-12)**.

Уміти опрацьовувати географічні дані різних типів (текстові, картографічні, графічні, числові тощо) та рівнів складності **(ПРН-13)**.

Знати принципи, підходи, методи геоекологічних досліджень регіональних структур. Уміти застосовувати комплексний підхід до вивчення взаємопов'язаних явищ і процесів природно-суспільної взаємодії. Організовувати геоекологічні дослідження регіональних структур. Використовувати теоретичні положення геоекологічних досліджень для концептуального обґрунтування власного наукового дослідження **(ПРН-20)**.

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОВЕДЕННЯ ПРАКТИКИ

Згідно навчального плану, виробнича (науково-дослідна) практика проводиться у магістрантів галузі 10 Природничі науки, спеціальності 106 Географія (другий

рік навчання) у III семестрі. Виробнича практика триває 4 тижні. Керівництво практикою здійснюють викладачі кафедри загальної та регіональної географії. Базами виробничої (науково-дослідної) практики виступають підприємства та організації, з якими укладені договори про проведення виробничої практики. Робочий день магістранта-практиканта визначається правилами внутрішнього трудового розпорядку та режимом роботи установи або організації, яка є базою практики.

Права та обов'язки магістранта

Під час проходження виробничої (науково-дослідної) практики студент має **право:**

- отримати базу для проходження практики згідно укладених договорів та угод про співпрацю між кафедрою та підприємствами – базами практик;
- отримувати консультації від керівників практики та викладачів за профільними дисциплінами (якщо це передбачено навчальним планом) з приводу виконання практичних та самостійних завдань, передбачених програмою практики;
- користуватися обладнанням, довідковими, літературними, картографічними матеріалами із фондів кафедри та підприємств-баз практик на встановлених умовах.

Під час проходження виробничої (науково-дослідної) практики студент **зобов'язаний:**

- сумлінно виконувати покладені на нього обов'язки практиканта;
- своєчасно виконувати розпорядження керівників практики (від ЗВО та підприємств);
- своєчасно повідомляти керівника практики про проблемні ситуації, що можуть виникати у ході її проходження, включаючи погіршення стану здоров'я чи травми;
- дотримуватися правил пожежної безпеки, правила безпеки у природному навколишньому середовищі та інші правила особистої та колективної безпеки, володіти необхідними навичками страхівки та самостраховки у польових та/або виробничих умовах, а також знати способи запобігання травматизму і надання долікарської допомоги;
- систематично вести щоденник практики за встановленою формою;
- скласти звіт про проходження практики, отримати інші документи, необхідні для отримання оцінки з практики;
- у визначений термін подати керівнику практики звіт про результати виконаних робіт за програмою практики та завірену та підписану керівництвом установи характеристику магістранта, складену за результатами проходження практики і виконаної практикантом роботи;
- знати основні положення та правила ведення щоденника практики;
- нести відповідальність за виконану роботу, своєчасно скласти залік з практики.

Обов'язки і права керівників практики

- керівники практики від ЗВО та підприємств-баз практик несуть відповідальність за проходження практики підпорядкованими їм практикантами;
- слідкують за виконанням плану практики, правил внутрішнього розпорядку, протипожежної безпеки тощо на базі практики;
- керівники практики від ЗВО зобов'язані ознайомитись з базою практики та провести інструктажі щодо порядку проходження практики, охорони праці та техніки безпеки з обов'язковою реєстрацією інструктажів у журналі встановленого зразка;
- ознайомити магістрантів з організаційними документами щодо проведення практики та вимогами до її оформлення;
- контролювати проходження виробничої (науково-дослідної) практики магістрантами;
- аналізувати й оцінювати подану магістрантами документацію, складену за результатами виконання програми практики;
- прийняти звіти з практики та скласти і подати письмовий звіт про проходження виробничої (науково-дослідної) практики;
- у разі потреби і за наявності об'єктивних фактів, що свідчать про порушення практикантом правил проходження практики, відсторонити його від неї.

Обов'язки керівника практики від базового підприємства

- організувати проходження практики магістрантів, закріплених за базою практики;
- ознайомити практикантів з виробничою діяльністю підприємства (установи) та перспективами його розвитку, а також із системою менеджменту та іншими питаннями, що стосуються діяльності організації-базі практики;
- забезпечити магістрантів робочими місцями, а також необхідними документами для виконання програми та завдань практики;
- здійснювати методичне керівництво щодо виконання магістрантами програми практики та індивідуальних завдань, надавати їм всебічну практичну допомогу;
- контролювати ведення щоденників, підготовку звітів, дати оцінку-відгук про виконану магістрантами роботу та скласти характеристику на магістранта-практиканта за результатами його діяльності в організації-базі практики.

ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ ВИРОБНИЧОЇ (НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ) ПРАКТИКИ

Кафедра загальної та регіональної географії згідно укладених договорів та угод заздалегідь визначає бази виробничої (науково-дослідної) практики, куди й розподіляє магістрантів, враховуючи тематику їхніх кваліфікаційних (магістерських) робіт.

Наказом Ректора здійснюється скерування магістрантів на бази практики і призначення керівників практики від кафедри для кожного практиканта. На

місцях практики призначаються керівники практики від організацій (установ) – баз практики.

Магістранти особисто несуть цілковиту відповідальність за неявку на практику. Магістранти, які не з'явилися на практику з поважних причин, проходять її в інші терміни, в іншому випадку – можуть бути відраховані з університету за невиконання навчального плану.

Керівник практики від кафедри припроваджує магістрантів до бази практики і скеровує їх керівникові практики від організації.

На місці практики магістрантів передусім знайомлять з регламентом роботи організації, правилами внутрішнього розпорядку та службового етикету. Вони в обов'язковому порядку проходять інструктажі з охорони праці, техніки безпеки і протипожежної безпеки (вступний на кафедрі загальної та регіональної географії і позаплановий на кожному робочому місці практики).

Практиканти повинні суворо дотримуватись регламенту роботи організації-базы практики, не допускати порушень трудової дисципліни.

Практикантів попереджують про відповідальність за несанкціоноване розповсюдження службової інформації організації-базы практики.

Проходження практики регламентоване календарним графіком її проходження, який складено керівником практики від кафедри загальної та регіональної географії та організації-базы практики спільно з практикантом у відповідності до завдань практики та теми кваліфікаційної роботи магістранта.

Крім виконання безпосередніх завдань практики, магістранти можуть залучатись до виконання окремих інших завдань, в рамках робочого процесу бази практики, що не вимагають спеціальної кваліфікації.

ЗМІСТ ВИРОБНИЧОЇ (НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ) ПРАКТИКИ

Змістовий компонент виробничої (науково-дослідної) практики включає виконання таких **завдань**:

- складання індивідуального плану проходження практики, який перевіряється та затверджується керівником практики;
- вивчення організаційної структури підприємства та ознайомлення безпосередньо на підприємстві чи установі з виробничим процесом і технологічним циклом виробництва, відпрацювання вмінь і навичок зі спеціальності;
- вивчення специфіки роботи підприємства, спостереження виробничих та невиробничих процесів;
- ознайомлення зі звітними та іншими інформаційними документами і матеріалами, що стосуються діяльності підприємства;
- проведення необхідних спостережень (анкетування, опитування) та експериментів, первинна обробка статистичних даних;
- ведення щоденника практики з обов'язковим фіксуванням результатів самостійного аналізу її перебігу;
- проведення досліджень у рамках студентської науково-дослідної роботи акумулювання й аналіз матеріалів для підготовки кваліфікаційної роботи магістра;

- складання індивідуального звіту з виробничої практики.

Обов'язки магістранта під час практики:

- ознайомитися з програмою проходження практики та сумлінно її виконувати;
- скласти індивідуальний план практики;
- вести щоденник науково-дослідної практики;
- збирати, систематизувати та опрацювати первинні матеріали фізико-, економ- соціально-, рекреаційно- та еколого-географічних досліджень;
- вивчити матеріальну базу підприємства (організації);
- вивчити досвід фахівців підприємства (організації);
- провести дослідження, необхідні для виконання експериментальної частини кваліфікаційної роботи магістра;
- вчасно здати звіт про проходження виробничої (науково-дослідної) практики.

Щоденник практики

Щоденник практики містить основна інформація, що стосується практики:

1. розпорядження про скерування магістранта на практику;
2. календарний графік проходження практики;
3. відгук керівника від підприємства-базу практики про роботу магістранта на практиці;
4. висновок керівника практики від кафедри;
5. робочі записи магістранта-практиканта.

Розпорядження про скерування магістранта на практику, підписане і скріплене печаткою, є посвідченням про відрядження магістранта на практику на зазначений термін. Календарний графік проходження практики складається відповідно до завдань практики.

Відгук про роботу магістранта на практиці заповнює керівник практики від організації. У відгуку відображається:

1. місце практики, посада, яку займав (дублював) студент;
2. рівень теоретичних знань, умінь та практичних навичок, показаних магістрантом під час практики;
3. рівень володіння інформаційними (комп'ютерними) технологіями;
4. засвоєння нових знань, умінь та навичок, які магістрант здобув за час практики;
5. оцінка виконання завдань, які виконував магістрант під час практики;
6. особисті якості магістранта;
7. пропозиції щодо оцінки за практику за 100-бальною шкалою у системі ECTS.

Керівник практики від підприємства підписує відгук і скріплює його печаткою організації.

1. Висновок керівника практики від кафедри загальної та регіональної географії включає:

2. оцінку рівня теоретичних знань, умінь та практичних навичок, показаних магістрантом під час практики;
  3. оцінка виконання завдань, які виконував магістрант під час практики;
  4. якість оформлення звіту;
- Підсумкова оцінка за практику виставляється після захисту звіту з практики.

ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ

Тематика індивідуальних завдань формулюється у відповідності до специфіки виробничої практики і зацікавленості установи-базы практики у проведенні досліджень та виконанні робіт географічного напрямку. Зазвичай індивідуальні завдання відповідають тематиці кваліфікаційних робіт практикантів. Індивідуальні завдання мають характер наукового дослідження.

САМОСТІЙНА РОБОТА

Самостійна робота під час практики передбачає наступні види роботи:

1. Вивчення основних правил техніки безпеки під час проведення науково-дослідної практики
2. Знайомство з програмою науково-дослідної практики, індивідуальними завданнями, специфікою діяльності підприємства, організації чи установи – місця практики
3. Вивчення галузевої, територіальної та функціональної приналежності підприємства, організації чи установи – місця проходження науково-дослідницької практики.
4. Знайомство з цільовими настановами та тематичними напрямками досліджень, якими займається підприємство, організація чи установа – місце науково-дослідницької практики.
5. Збирання інформації за кількісними та якісними показниками у відповідності до індивідуального завдання згідно програми науково-дослідної практики та напрямку наукового інтересу з метою подальшого їх опрацювання у кваліфікаційній роботі.
6. Оформлення папки-документації, необхідної для подальшого написання кваліфікаційної роботи магістра.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ЗВІТУ ПРО ПРАКТИКУ

Проходження практики завершується підготовкою та захистом звіту про практику. Матеріали до звіту готуються щоденно, а його безпосереднє оформлення здійснюється протягом останнього тижня практики.

Типова структура звіту:

- 1) титульна сторінка (додаток 1);
- 2) зміст;
- 3) загальна інформація про організацію – базу проходження практики;
- 4) інформація про функції, структуру та організацію роботи структурного підрозділу (відділу), де безпосередньо відбувалась практика;
- 5) опис виконання практики згідно з календарним планом;
- 6) формулювання індивідуального завдання;

- 7) матеріали та методи досліджень, що застосовувалися під час практики;
- 8) головні результати, отримані під час практики;
- 9) результати виконання додаткових завдань;
- 10) пропозиції щодо покращання проведення практики;
- 11) загальні висновки;
- 12) особисті враження від практики;
- 14) додатки.

Звіт про практику готується засобами комп'ютерного текстового редактора Word і друкується на стандартних аркушах формату А4 (210x297 мм). Розміри полів: верхнє, ліве та нижнє – 2,0 см, праве – 1,0 см. Нумерують сторінки вгорі справа без крапки з використанням арабських цифр. Звіт структурується на розділи, підрозділи, пункти та підпункти. Номер підпункту складається з номера розділу, порядкового номера підрозділу, порядкового номера пункту та порядкового номера підпункту, розділених крапкою (наприклад, 1.3.,2.1.).

Відповідно до зазначеного стандарту рекомендовано такі налаштування для текстового редактора WORD. Шаблон – нормальний (Normal). Основний текст набирають шрифтом (Times New Roman) нормального накреслення (Normal), кегль 14 pt з міжрядковим інтервалом 1,5.

ПІДВЕДЕННЯ ПІДСУМКІВ ПРАКТИКИ

Прошитий або скріплений скобами звіт та щоденник про практику (з відгуком керівника практики від організації) протягом 3-х днів після завершення практики здають керівникові практики від кафедри загальної та регіональної географії, який перевіряє його якість та правильність оформлення, підписує і передає звіт на кафедру. Підведення підсумків практики проходить у вигляді підсумкової конференції, де кожен студент звітує про проходження виробничої (науково-дослідної) практики перед методистами, викладачами та магістрантами.

За результатами захисту виставляється диференційована оцінка, яка заноситься до заліково-екзаменаційної відомості та залікової книжки магістранта за підписом керівника практики від кафедри.

Критерії виставлення оцінки:

- вичерпність і правильність виконання завдань практики – 30 балів,
- якість оформлення звіту – 20 балів,
- переконливість відповідей магістранта під час захисту – 20 балів,
- відгук керівника практики від організації – 30 балів.

Магістранта, який не здав звіту про практику або отримав на захисті незадовільну оцінку, направляють на практику повторно, він здійснює перескладання заліку практики за встановленою процедурою. Студент, який вдруге отримав негативну оцінку з практики, відраховується з Університету.

Підсумки проходження кожної практики обговорюються на засіданні кафедри загальної та регіональної географії, а її загальні підсумки практики підбиваються на засіданні Вченої ради природничо-географічного факультету.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою
90-100	A	відмінно
82-89	B	добре
74-81	C	
64-73	D	задовільно
60-63	E	
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання
1-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Зразок оформлення титульної сторінки звіту про виробничу (науково-дослідну) практику

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка

Кафедра загальної та регіональної географії

Звіт

про проходження виробничої (науково-дослідної) практики

_____ (прізвище, ім'я, по-батькові)

магістранта природничо-географічного факультету, що проходив практику

на базі _____

(повна назва підприємства)

Суми 20__

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Базова

1. Афанасьєв О.Є. Краєзнавча практика / О.Є. Афанасьєв, О.В. Троценко. – Д.: Моноліт, 2011. – 126 с.
2. Мезенцев К.В. Науково-дослідницький практикум з суспільної географії: Навчально-методичне видання. – К.: ДП «Прінт Сервіс», 2014. – 47 с.
3. Методи географічних досліджень: методичні рекомендації до виконання лабораторних робіт / Укл.: О.Є. Афанасьєв, К.М. Горб. – Д.: РВВ ДНУ, 2004. – 32 с.
4. Методология оценки рекреационных территорий / Под ред. В.Ф. Данильчук, Г.М. Алейниковой и др. – Донецк: ДИТЬ, 2003. – 197 с.
5. Положення про організацію роботи з охорони праці учасників навчально-виховного процесу в установах і закладах: Наказ МОН №563 від 01.08.2001 (із змінами від 20.11.2006). – <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0969-01>.
6. Рекомендації про проведення практики магістрантів вищих навчальних закладів України / Розроб.: А.К. Солоденко, Д.Б. Панасевич. – К.: ДНУ ІТЗО МОН, 2013. – 28 с.
7. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики. – Одеса: Астропринт, 2005. – 631 с.

Допоміжна

1. Алаєв Э.Б. Социально-экономическая география: Понятийно-терминологический словарь / Э.Б. Алаев. – М.: Мысль, 1983. – 290 с.
2. Костріков С.В. Інформаційні технології в територіальному менеджменті: навчально-методичний посібник для аудиторної та самостійної роботи магістрантів, які навчаються за спеціальністю «Економічна та соціальна географія». – Харків, 2015. – 56 с.
3. Немец К.А. Информационное взаимодействие природных и социальных систем: Монография / К.А. Немец. – Харьков: Восточно-региональный центр гуманитарно-образовательных инициатив, 2005. – 428 с.
4. Немец Л.Н. Устойчивое развитие: социально-географические аспекты (на примере Украины): Монография / Л.Н. Немец. – Харьков: Факт, 2003. – 383 с.
5. Техника безопасности при организации и проведении полевых географических практик и экспедиционных исследований: Методические указания для студентов-географов / Сост.: В.Е. Некос, А.Д. Бабич. – Х.: ХГУ, 1978. – 100 с.
6. Дзенис З.Е. Методология и методика социально-экономгеографических исследований. – Рига: Знатье, 1980. – 258 с.
7. Беручашвили Н.Л. Методы комплексных физико-географических исследований / Н.Л. Беручашвили, В.К. Жучкова. – М.: Изд-во МГУ, 1997. – 320 с.

13. Інформаційні ресурси

1. Міністерство освіти і науки України // www.mon.gov.ua
2. Положення про проведення практики магістрантів вищих навчальних закладів України: Наказ МОН №93 від 08.04.1993. – <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1026.28.2&nobreak=1>.
3. Сайт Сумської державної обласної адміністрації // www.state-gov.sumy.ua/